

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΕΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Η. ΛΑΜΠΡΟΥ

11

1914

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★ BAS. N. GRÉGORIADES

Ε.Υ.Δ. Ε.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1969

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Theodor Wiegand unter Mitwirkung von *Konrad Boese*, *Hippolyte Delehaye* s. J., *Hubert Knackfuss*, *Friedrich Krischen*, *Karl Lyncker*, *Walther von Marées*, *Oskar Wulff*. *Der Latmos* Mit 10 Tafeln, 6 Beilagen und 127 Abbildungen im Text. Berlin. Druck und Verlag von Georg Reimer. 1913. Bds. 4er Bd. X, 280.

Ἡ ἐν ἔτει 1885 ἐκ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῶν *Acta et Diplomata* τῶν Miklosich καὶ Müller ἐκδόσις σειράς ὀκτὲς ἐγγράφων, εἰς ἃ προσετέθησαν εἰτα τῇ 1890 ἄλλα πολλὰ κατ' ἀπόγραφα τοῦ Ἰωάννου Σακκελίωτος ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Πάτμου, ἐγνώρισαν εἰς τοὺς περὶ τοῦ μοναστικοῦ βίου τῶν βυζαντικῶν χρόνων ἐνδιαφερομένους, ὅτι ἐν τῇ κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὄρει τοῦ Λάτρου ἢ Λάτρου, τῇ Λάτμῳ τῶν ἀρχαίων, ἔπρεπε νὰ ἀναζητήσωμεν ἴδιον κόσμον μοναστηρίων καὶ ἀναχωρητηρίων ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς ὀρεινῆς Νιτρίας, τοῦ Σινᾶ, τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ τῶν Μετεώρων. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην εἶχεν ἐπιρρώσει ἡ ὑπὸ τοῦ Σακκελίωτος τῇ 1884 ἐκ κώδικος πατριακοῦ ἐκδόσις τοῦ βίου τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1101 ἡγουμένου τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς ὁσίου Χριστοδοῦλου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου μητροπολίτου Ῥόδου γεγραμμένου καὶ ἄλλων τινῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων. Αἱ πηγαὶ δ' αὐταὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν ἐκ τῶν Βολλανδισκῶν πατέρων τῆς Βελγικῆς κ. Ἱππόλυτον Delehaye νὰ πραγματευθῇ τὰ κατὰ τὰς μονὰς τοῦ ὄρους Λάτμου ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντος βίου τοῦ ὁσίου Παύλου ¹.

Οὕτως ἀνεγνωρίσθη μὲν ἡ σημασία τῶν μονῶν ἐκεῖνων καὶ τῶν εἰς αὐτάς ἀναφερομένων ἐγγράφων, ἀλλ' ὑπελείπετο ἡ ἐξ αὐτῶν δυναμένη νὰ ἀφορμηθῇ τοπογραφικὴ, καλλιτεχνικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, ἥτις θὰ ἠδύνατο οὐ μόνον τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τοῦ Λάτμου καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ μονῶν νὰ διαφωτίσῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Καρίας ἐν μέρει νὰ συμβάλῃ. Τοῦ ἔργου δὲ τούτου ἡ ἐπιχείρησις κατέστη ἐπιβλητικωτέρα καὶ εὐχερεστερά ἐν συν-

¹ *Analecta Bollandiana* Τόμ. ΙΑ' (1892) σ. 1 κ. ἑ.

δυσκωπή πρὸς τὰς εἰς τὴν Μίλητον ἀναφεραμένας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαρπὰς καὶ ἐρευνας τὰς ἐπιχειρηθείσας ἀπὸ τοῦ 1899 ὑπὸ τῶν ἐν Βερολίνῃ βασιλικῶν μουσείων καὶ διευθυνομένων ὑπὸ τοῦ κ. Θεοδώρου Wiegand.

Τὰ πορίσματα τῶν περὶ τοῦ Λάτμου ἐρευνῶν περιλαμβάνει ὁ ἐνταῦθα ἀγγελλόμενος τόμος, ὀφειλόμενος εἰς τὸν κάλαμον τοῦ κ. Wiegand καὶ τῶν ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι συνεργατῶν αὐτοῦ. Ἄλλὰ λέγοντες κάλαμον καὶ συγγραφὴν μόλις που ἐκφράζομεν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς ταλαιπωρίας τῶν πλείστων συνεργατῶν τὰς μέχρις ἐθελουσίας πολυτάκως ἐξικνουμένας καὶ τοὺς κινδύνους, οὓς ἐδέγησε νὰ ὑποστώσι πρὸς ἐξερευνησιν τοῦ ὄρους, δυσπροσίτου καὶ ἀπατήτου, ἀνύδρου καὶ κινδυνώδους διὰ τε τὰς ἀπορρωγὰς πέτρας καὶ παντοῖα ἄλλα θεινὰ, ἐν οἷς καὶ ἡ ἐπίσκεψις ἐνίοτε τῶν ἐρευνητῶν ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ὄρει ἐνδιατιμμένων ἀρκτων. Καὶ πάνθηρες δὲ, ὧν γίνεται μείζω ἐν τινι τῶν μεσαιωνικῶν πηγῶν, δὲν λείπουσι σήμερον ἀκόμη ἀπὸ τοῦ Λάτρου συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Wiegand.

Καρπὸς τῶν τοιούτων ἐνδελεχῶν καὶ κοπιωδεστάτων ἐρευνῶν εἶνε ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ἐξερευνησίς τῶν κατὰ τὸ μοναστικὸν ὄρος, ὅπερ εὐρέθη κατάμεστον βυζαντιακῶν τειχῶν, μονῶν ἡρειπωμένων, ἡσυχαστηρίων καὶ ἀντρων καταγράφων. Καὶ ὁ μὲν κ. Wiegand συνέγραψε τὰ κεφάλαια τὰ περιγράφοντα τὸν Λάτμον καὶ τὸν λατμικὸν κόλπον ὑπὸ τοπογραφικὴν ἐποψιν, τὰ κατὰ τὰ εἰρήσια τῶν εὐρεθεισῶν μονῶν, τὰ κατὰ τὰ βυζαντινὰ φρούρια καὶ τοὺς πύργους, τὰ κατὰ τὰ ἀντρα τῶν ἐρημιτῶν, τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῶν μονῶν· ὁ δὲ κ. von Marées τὴν ἐκθεσιν περὶ τῆς τοπογραφικῆς σχεδιάσεως τοῦ ὄρους· ὁ κ. Delehaye ἀνέλαβε τὴν εἰς τὸν τόμον συμπερίληψιν ἀπασῶν τῶν πρὸς τὸ Λάτρος σχετιζομένων ἀγιογραφικῶν κειμένων, μετ' ἐξαιρέτου προσοχῆς κριτικῶς ἐπεξεργασθέντων, καὶ ὁ κ. Wulff τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀγιογραφικῶν τῶν ἀντρων τῶν ἐρημιτῶν. Οὕτως ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τελείαν ἀναπαράστασιν τῶν κατὰ τὸ ὄρος, τὴν ὀχύρωσιν αὐτοῦ καὶ τὸν μοναστικὸν βίον ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν, καθισταμένων ἔτι ζωντανωτέρων διὰ τοῦ συναπτομένου χάρτου, τοῦ πλήθους τῶν ἐξαιρέτων ἐν τῇ κειμένῃ εἰκόνων καὶ τῶν ἀξιολόγων ὀκτῶ ἐγχρώμων πινάκων.

Τὸ παρεχόμενον ὕλικόν εἶνε οὕτω πλούσιον, ὥστε δυσχερὴς θὰ ᾖ το

ἢ ἐν βραχεὶ λεπτομερῆς ἀνάλυσις αὐτοῦ. Μόνον, δὲ λέξεις, δι' ἧς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῆ ἢ περὶ τῶν πονηζάντων ἐν Λάτρῳ καὶ χάριν αὐτοῦ συνεργασθέντων ἐν τῇ προκειμένῳ τόμῳ κλισίαι εἶνε ἢ λέξεις εὐγνωμοσύνη. Ἐλάχισται δὲ παρατηρήσεις ἃς ἐπισυνάπτομεν ἐνταῦθα, οὐδαμῶς μειοῦσι τὸν θαυμασιὸν ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἐπιτελεσθέντι ἔργῳ.

Καὶ δὴ πρῶτον ἐπανορθωτέα τυπογραφικὰ τινὰ παραράματα. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῇ διὰ μικρῶν γραμμάτων μεταγραφομένῃ, ἐν σ. 33 ἀντὶ ἱερωμένου γραπτέον ἱερωμένον, ἐν σ. 137, 16 ἀντὶ Χίον γραπτέον Χίον, ἐν σ. 180, 8 ἀντὶ Κομινᾶ γραπτέον Κυμινᾶ. ἐν σ. 182, 4 κάτωθεν ἀντὶ Νικέτας γραπτέον Νικίτας, ἐν σ. 164, 32 ἀντὶ Φυλισταῖοι γραπτέον Φιλισταῖοι, ἐν σ. 178, 17 ἀντὶ ἀγιωτάτη γραπτέον ἀγιωτάτη. — Ὑποπτον εἶνε τὸ ἐν σ. 163, 22 ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀγίου Νικηφόρου ἐξινώθησαν, ἐφθαρμένον δὲ μοι φαίνεται τὸ ἐν σ. 139, 6 τοῦ Λόγου ἐγκωμιαστικοῦ εἰς τὸν δσιον Παῦλον τὸν ἐν τῷ Λάτρῳ χωρίον τόδε· Ἄλλ' ἀναγκαῖον ἐν βραχεὶ καὶ τὰ τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου εἰπεῖν, ὃ μέλον ἦν Παύλου ὡς ἐγχωροῦν εἶνεκα τῶν ἀναγκαίων. — Οὐκ ὀρθῶς ἔχει ἢ σημείωσις τοῦ κ. Wiegand ἐν σ. 186, καθ' ἣν «τὸ ἐπώνυμον μονῆς Κεχιονισμένη, hat natürlich mit Schnee nichts zu thun, sondern bedeutet κεχιονισμένη, gesäult. In Samos hörte ich im Volk die Aussprache χιονόκρανον statt κιονόκρανον». Ἡ Κεχιονισμένη, ἧς τὸ ὄνομα εὐρίσκομεν πολλαχοῦ τῶν Acta et Diplomata (Τόμ. 5' σ. 169, 188, 191, 200, 235) ὑπὸ τε τὸν αὐτὸν τύπον καὶ ὡς Χιονισμένην (αὐτότη σ. 154, 166, 168, 169, 171, 172, 173), οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τοὺς κίονας, οὐδὲ εἶνε δυνατόν νὰποδεχθῶμεν ῥήμα κιονίζω, ἔχον τὴν σημασίαν τοῦ κοσμεῖν διὰ κίωνων· ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐ μόνον γραμματικῶς ἔχει ὀρθῶς ὁ ἐκ τοῦ χιονίζω τύπος, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶνε ἀκατανόητος ὁ ὅπωςδῆποτε ἐκ τινος θρύλου συσχετισμὸς τῆς Παναγίας πρὸς τὴν χιόνα. Μὴ δὲν ἔχομεν ἀνάλογόν τι ἐν τῇ S. Maria Maggiore τῆς Ῥώμης, ἧτις ἐκ τινος θρύλου ἐπωνυμεῖτο καὶ S. Maria ad nives; — Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκθέσει περὶ τῶν μονῶν τοῦ Λάτρου ἡμελήθη ὁ ταῦτισμὸς τοῦ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀγίου Νικηφόρου Ξηροῦ Χωραφίου (σ. 165, 25, 167, 1. 170, 33) πρὸς τὸ

Επρωχωράφιον τῶν Acta et Diplomata Τόμ. τ' σ. 256 κ. έ. Τὰ κατὰ τὴν μονὴν ταύτην θέλομεν ἐκθέσει δι' ἰδίας μονογραφίας ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει τοῦ Νέου Ἑλληνομνημόνος, ἐκδιδόντες καὶ δύο ἄλλα περὶ αὐτῆς ἔγγραφα καὶ πραγματευόμενοι τὰ κατ' αὐτὴν ἐν συσχέτισμῳ πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν τοπογραφίαν τῆς Καρίας. — Ἐν τοῖς περὶ τοῦ μοναστικῶ βίου τοῦ ὄρους Λάτρους πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐν ταῖς μοναῖς αὐτοῦ ἰδία καλλιέργεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἢ ἐμφανισμένη διὰ τοῦ Λατρινῶ πολυελέου, περὶ οὗ ἴδε Νέου Ἑλληνομνημόνος Τόμ. Θ', 1912, σ. 196 κ. έ. Τόμ. Γ', 1913, σ. 348 κ. έ.

Ἄνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδου Οἰκονομικαὶ μελέται περὶ Ἑπτανήσου Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ βενετοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις, 1914. Βιβ. 8ον. Τόμος Α'. Μέρος γενικόν. σελ. 418. Τόμος Β'. Μέρος εἰδικόν. σελ. 350.

Θὰ ἦρκει νὰ διατρέξῃ τις τὴν ἐν σ. 381-399 τοῦ πρώτου τόμου καὶ τὴν ἐν σ. 320-331 τοῦ δευτέρου Βιβλιογραφίαν, ἣν παρέχει ὁ συγγραφεὺς, ὅπως πεισθῇ μεθ' ὁποίας γνώσεως τῶν πηγῶν καὶ ἀφ' ὁπόσου πλοῦτου βοηθημάτων προέβη εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀνά χειρὸς συγγραφῆς. Ὁ κ. Ἀνδρεάδης ἦτο γνωστὸς ἐκ προτέρων μικρῶν αὐτοῦ ἔργων ὡς μετὰ πολλῆς δεξιότητος συνδυάζων τὴν ἐφηρμοσμένην οἰκονομολογίαν πρὸς ἀναδρομικὰς ἱστορικὰς μελέτας. Ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἐνθουσιάζων εἶπερ τις καὶ ἄλλος νὰναλάβῃ τὴν συγγραφὴν ἔργου οἷον τὸ παρόν. Πράγματι αἱ προγενεστέραι περὶ τοῦ θέματος τούτου πληροφορίαι μᾶλλον ἢ ἐργασίαι τοῦ Ἑρμάννου Λούντζη, τοῦ Παναγιώτου Χιώτη, τοῦ A. von Reumont καὶ τοῦ κ. Οὐίλλιαμ Μίλλερ ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, καὶ δὲν ἔχει ἄδικον ὁ συγγραφεὺς λέγων, ὅτι «ἐξαιρέσει τῶν σταφιδικῶν, ἅτινα εἶχον καλῶς μελετηθῆ ὑπὸ τῶν κ. κ. Πάρτε καὶ Δὲ Βιάζη, ἡ ὅλη δημοσία οἰκονομία τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ βενετοκρατίας ἦτο πράγματι terra incognita». Ἐπιλαμβανόμενος δὲ τῶν εὐρυτάτων αὐτοῦ περὶ αὐτῆς ἐρευνῶν ὁ κ. Ἀνδρεάδης εὐρέθη πρὸ μεγάλων δυσχερειῶν κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὁμολογίαν πρὸς συναγωγὴν τῆς ὕλης, ὅτε ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων διὰ τελείας γνώσεως τῶν οἰκείων νομοθετημάτων καὶ τῶν ἀναγκαίων στατιστι-